

10.2. lecke: A kommunista kiáltvány – A kapitalizmus kritikája

A Kommunista kiáltványt Marx és Engels együtt fogalmazták meg 1848-ban. A szöveg célja, hogy **összefoglalja a szerzők által képviselt baloldali politikai gondolkodás lényegét**, alapelveit és céljait. A szöveg a **kommunista mozgalom** kiáltványává vált. Első mondata szállóige lett: „Kísértet járja be Európát, a kommunizmus kísértete.” A kiáltványban az a törekvés tükröződik, hogy Európa különböző országaiban kibontakozó kommunista mozgalmak egységesen lépjenek fel a proletariátus érdekeinek védelmében. Erre utal a kiáltvány utolsó mondata is: „Világ proletárjai egyesüljete!”.

Elmélet és gyakorlat

Korábban már többször észrevehettük, hogy a politikai filozófiának **gyakorlati vonatkozásai** vannak. Ez abban nyilvánult meg, hogy a politikumra vonatkozó gondolkodás nemcsak **leíró** (deskriptív), hanem **normatív, előíró** (preskriptív) jellegű is. A politikum természetének megértése arra szolgál, hogy a megértett igaz elvek mentén egy **jobban működő politikai közösséget**, egy **igazságosabb államot** hozzunk létre. Az igazságosság növelése szinte minden politikai elmélet célja. A gyakorlati vonatkozásokat tekintve Marx talán a legradikálisabb politikai gondolkodó volt. Híres kijelentése szerint:

„A filozófusok mindeddig csak magyarázták a világot. Ideje megváltoztatnunk azt.” (Tézisek Fauerbachról)

A marxi filozófia egy olyan elmélet, amelynek közvetlen **gyakorlati implikációi** vannak. Marx maga is úgy gondolta, hogy **a politikai gondolkodást tettekre kell váltani**. Elemzéseitől azt várta, hogy olyan cselekvésekre sarkallnak, amelyek megváltoztatják a világot és igazságosabbá teszik az emberi együttélést. A *Kommunista kiáltvány* is forradalmi jellegű, ezért nemcsak a múlttal és a jelennel foglalkozik, hanem a jövő nézve is megfogalmaz elveket.

A kommunista kiáltvány

A szöveg négy fejezetből áll:

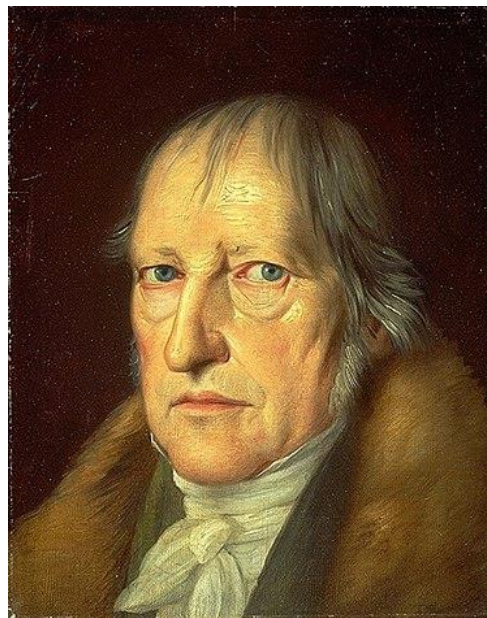
- (1) Burzsoák és proletárok,
- (2) Proletárok és kommunisták,
- (3) Szocialista és kommunista irodalom,
- (4) A kommunisták viszonya a különböző ellenzéki pártokhoz.

A kiáltvány a **kommunista mozgalom önidentitását kívánja meghatározni**. Ehhez felvázolja a mozgalom kialakulásának történetét, a mozgalom jelenét, a többi hasonló politikai szerveződéshez való viszonyát, és a mozgalom céljait. A kommunista mozgalom hagyományának felvázolása a marxi történelemfilozófia alapjain áll.

Történelemfilozófia

A történelemfilozófia a 18. században alakul ki. A történelem mozgatórugóit vizsgálja, arra keresi a választ, **van-e a történelemben fejlődés**, és ha igen, mi biztosítja azt. A történelem marxi értelmezése Georg Friedrich Hegel (1770-1831) hatását viseli magán.

Hegel a történelmet egy **dialektikus, idealista rendszerben** értelmezte: a történelemben állandó **ellentétek** tételeződnek, amelyek a történelmet mozgatják. Az ellentétek azonban **szintézisbe** kerülnek, és **felemelkedve** egy újabb ellentét tételezéséhez vezetnek. Ez nevezzük **dialektikus mozgásnak**. E mozgás során a történelem folytonosan fejlődik egy ideális végállapot felé, amely **az abszolút szellem megvalósulása** lesz. Az abszolút szellem megvalósulása **a történelem végét** jelenti.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel

Marx ezt a dialektikus sémát vette át, de az **materialista kontextusba** helyezte. A marxi történelemfelfogás **a dialektikus materializmus**. Marx szerint az ellentétek nem idealista alapon, hanem társadalmi alapon képződnek. Ezek mindig osztályok egymás közötti ellentétei. **A történelem mozgatórugója az osztályharc.**

Minden eddigi társadalom története osztályharcok története. Szabad és rabszolga, patrícius és plebejus, báró és jobbágy, céhmester és mesterlegény, egyszóval: elnyomó és elnyomott folytonos ellentétben álltak egymással, szakadatlan, hol palástolt, hol nyílt harcot vívtak egymással. (Karl Marx: *A kommunista kiáltvány*. Karl Marx és Friedrich Engels: *Karl Marx és Friedrich Engels Művei (továbbiakban: MEM) 4. köt.*, Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1959, 442. oldal.)

Marx szerint a történelem során mindig voltak **elnyomottak** és **elnyomók**, ezek külön társadalmi osztályokat alkottak, mindig szembenálltak és küzdelmet folytattak egymással. Ezt nevezi Marx **osztályharcnak**, és **ez viszi előre a történelmet**.

Marx a történelmet az osztályharcok jellege szerint szakaszokra osztja. A

történelem kezdetén az emberek törzsi társadalmakban éltek együtt, amelyeket **vagyonközösség (kommunizmus)** jellemzett. Ebben a korban még nem voltak osztályok és nem volt osztályharc, mert magántulajdon sem volt, és az emberek egyenlőségben éltek. A társadalmi egyenlőtlenségek és feszültségek a **magántulajdon létrejöttével** alakultak ki. A Marxot leginkább érdeklő történelmi korszak a „jelen” és az azt megelőző korszakok: a **feudalizmus** és a **kapitalizmus** korszaka. A 17. és 18. századi polgári forradalmak is az osztályharcra magyarázhatóak: az egyre erősödő osztály, a **polgárság** (burzsoázia) gazdasági jogokat és politikai hatalmat vívott ki magának az **arisztokráciával** (nemességgel) szemben. Ez vezetett a 17-18. században a **polgári forradalmakhoz**, majd a 19. században a kapitalizmus kialakulásához.

A hűbéri társadalom pusztulásából keletkezett modern polgári társadalom nem szüntette meg az osztályellentéteket. Csak új osztályokkal, az elnyomás új feltételeivel, a harc új formáival cserélte fel a régieket. MEM, 442. oldal.

A polgári forradalmak nyomán az osztályharc kétpólusúvá vált és felerősödött. A társadalom két nagy szembenálló osztályra szakadt: a **burzsoáziára (a tőkésekre)** és a **proletariátusra (munkások és parasztok osztálya)**. Marx természetesen erős kritikával illeti a kapitalista korszak uralkodó rétegét, a tőkét birtokló polgárságot, azaz a burzsoáziát.

A modern képviseleti államban a burzsoázia kivívta magának a kizárólagos politikai uralmat. A modern államhatalom nem más, mint az egész burzsoáosztály közös ügyeit igazgató bizottság. MEM, 444. oldal.

A történelmi folyamatok és a jelen (azaz a 19. századi) helyzet elemzése azért fontos, mert ennek megértése világítja meg a helyes cselekvés elveit. A munkásságnak öntudatra kell ébrednie, egyesülnie kell, tudatos osztályharcot kell folytatnia a burzsoázia ellen, és meg kell döntenie annak hatalmát. Ez a folyamat vezet el a proletárforradalom keresztül egy végső állapothoz: a **kommunizmushoz**. A kommunizmusban megszűnnek a társadalmi osztályok és véget ér az osztályharc. Ez a történelem végét is jelenti egyben, hiszen megszűnik a történelmi fejlődés mozgató ereje.

A burzsoázia

Marx a legnagyobb figyelmet a burzsoázia mint osztály kialakulásának és természetének szenteli.

A burzsoázia széttépte a hűbéri kötelékeket, és nem hagyott meg más köteléket ember és ember között, mint a meztelen érdeket, az érzés nélküli készpénzfizetést. (...) A személyi méltóságot csereértékké oldotta fel, és az oklevelekben biztosított, nehezen szerzett számtalan szabadság helyébe az egy lelkiismeretlen kereskedelmi szabadságot iktatta. MEM 444. oldal.

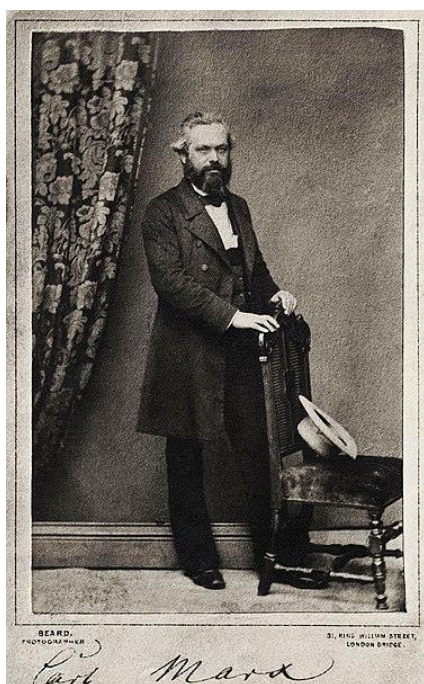
Marx számára a kapitalista gazdasági berendezkedésben a személyes szabadságjogoknál fontosabbnak tűnik **a piac és a kereskedelem szabadsága**. Ez teszi ugyanis lehetővé a pénz mozgását, a tőke koncentrációját és a kapitalista gazdasági viszonyok kialakulását.

Marx kritizálja azt a folyamatot, ahogy a nemzeti piacok helyett kialakult a **világpiac** és a **világkereskedelem**. Ezzel a kapitalizmus felszámolja a nemzeti kultúrákat és elindítja a világot a **globalizáció és a kozmopolitizmus** felé.

Az egyre kiterjedtebb piac szükséglete, amelyen a termékeit eladhatja, végigkergeti a burzsoáziát az egész földgolyón. Mindenüvé be kell magát fészkelnie, mindenütt be kell rendezkednie, mindenütt összeköttetéseket kell létesítenie. A burzsoázia a világpiac kiaknázása által valamennyi ország termelését kozmopolitává formálta. MEM 445. oldal.

A burzsoázia (...) valamennyi nemzetet, még a legbarbárabbat is, berántja a civilizációba. Áruinak olcsó ára az a nehéztüzérség, amellyel rommá lö minden kínai falat. 445.

Minden nemzetet rákényszerít, hogy elsajátítsák a burzsoázia termelési módját, rákényszeríti őket, hogy meghonosítsák maguknál az úgynevezett civilizációt, azaz váljanak burzsoává. A burzsoázia saját képmására formált világot teremt magának. 445

burzsoáziával.

A piacok megnövekedésével párhuzamosan az ipar is növekedett. Egyre nagyobb gyárak jöttek létre, ahol egyre nagyobb volumenű termelés folyt. A 19. századi **ipari forradalom** során az iparosodás eddig nem látott méreteket öltött, ami hatalmas tőkekoncentrációkhoz vezetett. Az ipari termeléshez ugyanakkor munkások kellenek. Az ipari forradalom hatalmas lökést adott az urbanizációnak, amelynek köszönhetően egyre nagyobb munkástömegek éltek együtt a városokban. Ez hozta létre a proletariátust mint osztályt.

A proletariátus

Marx áttekinti a proletariátus kialakulásának állomásait. A proletariátus saját léténél fogva szemben áll a

A proletariátus különböző fejlődési fokokon megy át. Harca a burzsoázia ellen létezésével kezdődik. MEM 448. oldal.

A proletariátus kialakulásának történetét Marx a proletariátus harcának

történeteként írja le. A proletariátus harca a burzsoázia ellen különböző állomásokon ment keresztül. Eleinte egy helységben dolgozó munkások harcoltak úgy, hogy megrongálták vagy összetörték a termelőeszközöket, felgyújtották a gyárakat. Majd egyre szélesebb körben fogtak össze, szakszervezetekbe szerveződtek, sztrájkokat kezdeményeztek, munkásszövetségeket hoztak létre, majd az összefogás előbb nemzetivé, később átlépve az országhatárokat nemzetközivé válik. Marx szerint a proletariátus osztályharcának egyik legfontosabb feltétele az egyszer szélesebb **összefogás**. Azok a politikai-társadalmi folyamatok, amelyek a kapitalizmusban zajlanak, a burzsoázia és a kapitalizmus felszámolásának irányába hatnak.

A fegyverek, amelyekkel a burzsoázia a feudalizmust leterítette, most maga a burzsoázia ellen fordulnak. A burzsoázia nemcsak kikovácsolta a fegyvereket, amelyek halálát okozzák, megszülte azokat a férfiakat is, akik e fegyvereket forgatni fogják – a modern munkásokat, a proletárokat. MEM 447. oldal.

Az osztályá szerveződő munkások a **proletariátus**. A proletariátus harcát a **kommunisták** szervezik. **A kommunisták azok, akik tudatosan harcolnak a kapitalizmus ellen** a lehető legnagyobb összefogást igyekezve kialakítani a proletariátuson belül.

A kommunisták minden ország munkáspártjainak leghatározottabb, szüntelen továbbhaldásra ösztönző részét alkotják. Az elmélet terén a proletariátus többi tömegével szemben az az előnyük, hogy világosan látják a proletármozgalom feltételeit, menetét és általános eredményeit. MEM 453. oldal.

A kizsákmányolás

A proletariátus azért áll szemben a burzsoáziával, mert az ipari termelés során a munkások termelik meg kétféle munkájukkal az árút, azaz a tőkét, miközben a megtermelt haszonból csak minimális mértékben részesednek. A termelési folyamatok során keletkezett anyagi haszon a termelőeszközök (gyártulajdonosok) tulajdonosait gazdagítja, miközben azok, akik a termelési folyamatokat végzik, a munkások, éppen csak annyit kapnak munkájukért, amennyi megélhetésükhöz szükséges. Marx ezt nevezi **kizsákmányolásnak**. A munkásnak nincsen magántulajdona, ezért egyedül munkaerejét képes áruba bocsájtani. Így a munkás azáltal, hogy munkaerejét eladja, maga is áruvá válik. Ám ezt az árút a tőkés nem értéküknek megfelelően vásárolják meg.

A munkások csak addig élnek, amíg munkát kapnak, és csak addig kapnak munkát, amíg munkájuk a tőkét gyarapítja. Ezek a munkások, akik darabonként kénytelenek eladni magukat, éppen olyan árú, mint minden egyéb kereskedelmi cikk. MEM 447. oldal.

A kizsákmányolás lényege, hogy a tőkés a profitmaximálás érdekében annyira kevés munkabért fizetnek a munkásoknak, amennyire keveset csak

tudnak. A 19. században ezért a férfi munkaerőt kiszorította a női és a gyerekmunka.

Minél kevesebb ügyességet és erőfeszítést kíván meg a kétkezi munka, azaz minél inkább kifejlődik a modern ipar, annál inkább kiszorítja a férfiak munkáját a női és gyermekmunka. A nemi és korkülönbségeknek a munkásosztályt illetően nincsen többé társadalmi érvénye. Már csak munkaszerszámok léteznek, amelyek koruk és nemük szerint különböző költségeket okoznak. MEM 448. oldal.

A kizsákmányolás láthatóan rendkívüli vagyoni különbségekhez vezet. Az egyik oldalon a tőke megsokszorozódása, a másik oldalon pedig a megélhetés nehézsége áll. A marxi megközelítésben a vagyoni egyenlőtlenségek rendkívül igazságtalanok, ezért ezt az igazságos társadalmi berendezkedés érdekében meg kell változtatni.

Charlie Chaplin: [Modern idők](#) (1936)

Az elidegenedés:

A kizsákmányolás mellett a marxi filozófia másik fontos fogalma az **elidegenedés**. Az elidegenedés feltétele a tárgyá válás, az **eltárgyasulás**. Az elidegenedés az eltárgyasulási folyamatokkal párhuzamosan következik be. Az ember maga is tárgyá (és áruvá) válik a termelés folyamatában. Ennek következtében az elidegenedés több formája is érvényesül: az **ember elidegenedése önmagától**, az **ember elidegenedése a többi embertől**, és az **ember elidegenedése a munkájától**. A munkától való elidegenedés azt jelenti, hogy a munkás nem látja át többé a termelési folyamat egészét, a tevékenysége az árucikk előállításának kis szeletére korlátozódik csupán, és így nem is látja munkájának értelmét.

A proletárok munkája a gépi berendezések terjedésével és a munkamegosztással elveszítette minden önálló jellegét és ezzel minden vonzerejét a munkás számára. A munkás a gép puszta tartozékává válik, akitől csak a legegyszerűbb, legegyszerűbb,

legkönnyebben megtanulható fogást kívánják meg. MEM 448. oldal.

Az eltárgyasulás és elidegenedés eredménye az ember géppé válása és munkatevékenységének teljes automatizálódása.

Összefoglalás

Marx saját politikai filozófiáját történelemfilozófiai kontextusba ágyazza. A történelem mozgató rugója az osztályharc, amely a kapitalizmus alatt kétpólusúvá vált és felerősödött a burzsoázia és a proletariátus között. Marx a kizsákmányolás és az elidegenedés elemzésével írja le a kapitalista gazdasági viszonyok igazságtalanságát. A marxi filozófia törekvése gyakorlati: konkrét politikai cselekvések révén felszámolni ezt az igazságtalan állapotot.

Kérdések:

Mi a történelemfilozófia lényege?

Melyek a fő szempontok Marx kapitalizmus kritikájában?

Mit jelent a kizsákmányolás?

Mi a kapcsolat eltárgyasulás és elidegenedés között?

Kik a kommunisták és mi a viszonyuk a proletariátushoz?

Miért tartja igazságtalannak Marx a tőkés termelési viszonyokat?